

# Člověk jako duchovní bytost

## Záhada lidského já

Otázka po pravé podstatě člověka je neoddělitelně spojena s otázkou po jeho přirozeném původu. Z mytologického hlediska je to prastará otázka Sfingy lidstvu a zároveň základní otázka antropologie. Na druhé straně nikdo nenajde řešení, nepokusí-li se ve vědeckém smyslu objasnit rozdíl mezi psýché a pneumatem, mezi duší a duchem. V této oblasti je zřetelné velké opoždění všech, kteří se zabývají člověkem profesionálně, zejména v teologii a psychologii. Nábožensky vázané křesťanství dokonce tuto otázku blokovalo. Na koncilu v Konstantinopoli v roce 867 po Kristu bylo pojetí trichotomie, trojího členění člověka na tělo, duši a ducha, negováno tím, že duch byl „odstraněn“. Na tuto skutečnost, velmi závažnou pro vývoj křesťanského Západu, Rudolf Steiner opakovaně poukazoval. Církevní otcové pevně stanovili, že člověk by se skládal pouze z těla a duše, která má mít „inteligibilní vlastnosti“. Jestliže se této duši nyní přisuzuje nesmrtelnost, proč se tato nepřiznává také nepochybně existující zvířecí duši? Tento edikt církve zcela určitě velmi posílil materialistické pojetí člověka, šířené pozdější přírodní vědou.

Zevní, původu přiměřenou příbuznost člověka se zvířecí říší nikdo nemůže popírat. Zřejmě musel člověk v nějaké formě proběhnout zvířecími předstupní. Jak jsme se již zmínili, objev biologie, že se všichni živočichové na této zemi postupně vyvinuli výše z primitivních předchozích stadií a všichni jsou vzájemně spřízněni, což je vyjádřeno obrazem rodokmenu, patří k velkolepým, nepostradatelným objevům přírodní vědy. Neklamným důkazem toho je buňka jako stavební kámen všech zemských organismů, v jádru chovající mechanismy dědičnosti. Avšak zneuznání všech duchovních, tvůrčích vývojových faktorů vlivem darwinismu přivedlo pojetí veškerého vývoje do materialistické jednostrannosti a člověka znehodnocuje na pouhou druhovou bytost ve smyslu hesla „nahá opice“. Tomu dnes věří miliony lidí. Kam to ale vede, když se z toho stane ve společenské a sociální oblasti životní praxe, to naléhavě ukázalo dvanáct let teroru „třetí říše“: do nelidskosti a barbarství. Ale byly z tohoto poučení dějinami vyvozeny dostačující

důsledky?

Jestliže stvoření dosahuje v člověku skutečně zcela nového stupně a lidstvo představuje čtvrtou přírodní říši, musí zde být něco, co člověka - přes existující příbuznost - podstatně odlišuje od zvířete. Již v druhé kapitole této knihy jsme vylíčili, že tímto principem je v nás přítomné já. Je to čtvrtý, pouze člověku příslušející bytostný článek a současně také jádro jeho duše. Pochází jako individualizující se duch z duchovního světa, pozvedá ho z exempláře pouhé příslušnosti ke druhu k individualitě a svou božskou prasubstancí chová v sobě nepomíjivost.

Na rozdíl od éterného těla, které se jako bytostný článek zcela vymaňuje z našeho vědomého pozorování, může já každý člověk zažít. Zazáří v jeho vědomí já, pronikajíc jen pocit sebe. Jsou to obzvláště již uvedená myšlenková cvičení sebevědomí, která vedou k bdělejšímu pozorování já, a tím k zesílení a oživení představy já, která zprvu' může zazářit pouze v myšlení. Duch v nás postrádá každou smyslovou kvalitu, jak jsme na ni zvyklí ze smyslových postřehů. Není bílý ani černý, není sladký nebo kyselý, hranatý ani kulatý, není tvrdý nebo měkký. Z toho plyne potíž do něho proniknout. Dokáže to však již uvedené myšlení oproštěné od smyslovosti. Kdo nemá jen představy nebo vzpomínkové obrazy, ale zaměřuje svoji pozornost na onu instanci, která je vytváří, pořádá a vynáší z paměti, nebo je vzájemně spojuje a chod myšlenek řídí, nebo přetrženou nit myšlenek znovu navazuje, uvědomí si novým způsobem nejvnitřnější zdroj tvůrčí aktivity a směr síly: v myšlenkové činnosti působící bytosti já. Při tomto myšlení o myšlení se nacházíme ve „výjimečném stavu“, jak ho nazval Rudolf Steiner ve své „Filosofii svobody“. Vytvořit tento stav může však každý myslící člověk, který se neleká namáhavosti vnitřního sebeovědomění. Vede zároveň k zážitku svobody, která má svůj původ v bytosti já, instanci nadřazené všem myšlenkám, citům a volným podnětům.

Zasvěcenému Mojžíšovi se projevovalo božství samo v hořícím keři jménem „Jsem, který jsem“<sup>1</sup>. Ale teprve řecká doba byla schopna pojmově pochopit a určit bytost já, přebývající v každém člověku. Ve výrazu *entelechie*, který pochází od Aristotela, je takové myšlenkové vytvoření slova předloženo. Skládá se ze tří řeckých slov: en = ve nebo uvnitř, telos = cíl, účel nebo smysl, a echein = míti. Podle toho se entelechie dá opsat jako princip, který v sobě nese smysl svého bytí, nebo určuje svůj cíl sám a není ovlivňován nebo dokonce utvářen zevnějšku. Aristotelés potvrzuje, že tím se poukazuje na duchovní bytostné jádro člověka, když mluví o tom, že člověk je „přítelem bohů“, protože má entelechii. Že to tak chápalo i prvotní křesťanství a pohlíželo na božsky- -duchovní v člověku, když byla řeč o entelechii, plyne z výroku církevního otce Órigena, který nazval Boha „nejvyšší ze všech entelechií“. Samozřejmě se vyjadřuje to nejnvnitřnější, tedy idea bytosti, také podobou svého zevnějšku. To vedlo k dnes běžnému zúžení pojmu entelechie, když je tím rozuměn jen „princip formy“ nebo „účelově činná síla“. Goethe se vrátil k původnímu významu, mluví-li příležitostně o prarostlině jako o „entelechii“ ve smyslu tvořivě-bytostné ideje.

Právě zmíněný postup stvoření směrem ke zvnitřnění dosahuje v člověku nejvyššího stupňování. Jako entelechii nebo duchem obdařený organismus je jeho nejvíce zvnitřněnou a nejvíce vědomou bytostí.

Ale nemusí se to vnitřní vyjadřovat až do vnějšku, tedy až do tělesné podoby a až do smyslového chování právě tak, jak to bylo vylíčeno pro astrální tělo? Z této otázky plynoucí druhá cesta, dohmatat se k já a tím k samotnému tajemství člověka *fenomenologicky*, bude krátce naznačena v následujícím. Vede zpět k přírodou danému původu člověka.

Přitom je zde hned velká obtíž při pokusu mluvit o lidstvu jako o nové, čtvrté říši přírody. Každá přírodní říše obsahuje totiž tisíce rodů a druhů, které jsou navíc neuvěřitelně různé. Jednotný lid- “

ský rod však ve svých bílých, žlutých a černých zástupcích vykazuje tak nepatrné rozdíly, že se nedají srovnat ani s rozmanitostí psích ras. Což toto nepřehlédnutelné ochuzení, které se rovná smrštění na jediný rod, nezruší pojem samostatné *říše*? Není člověk snad přece jen příslušníkem 193 druhů opic, jak ho představuje moderní antropologie, a který je tím také - jako každé zvíře - výhradně určován dědičností a okolím, a neměli bychom ho takto chápat?

Moderní, světově rozšířená nauka o vývoji a původu přiblížila člověka k říši zvířat tak blízko, jak tomu v dějinách lidstva ještě nikdy nebylo. Dřívější pohled obrácený do božských výšin kosmu je

---

1 II. Mojžíšova 3,14, Bible, český ekumenický překlad, Česká biblická společnost, 1998

jednostranně řízen dolů. Poukazuje na děje v oplodněné vaječné buňce, které jsou shodné se zvířecím organismem, nebo na organizaci páteře a kojenecký stav člověka, které zřejmě dokazují souvislost s obratlovci a savci, abychom jmenovali jen několik příkladů. Takových příkladů by mohly být stovky. K tomu přistupuje moderní bádání o chování, které zdůrazňuje i z psychologického hlediska prokazatelnou příbuznost lidské duševnosti s duševností zvířecí.

Jak již bylo vylíčeno, je - ve smyslu zde zastávaného pojetí - vyšší vývoj k další přírodní říši možný jen tehdy, působí-li zde nové nadmyslové síly. Nebylo by vzestupného vývoje, kdyby zároveň něco neproudilo dolů, do tělesně-hmotného základu. Život a pokrok v životě vždy předpokládají setkání dvou světů. Přitom však, což znovu připomínáme, musí být svéráznost a tvořivé síly nejbližší nižší říše dalekosáhle potlačeny, aby bylo možné dát prostor nové životní formě. Zároveň vyšší princip staví nižší a starší do svých služeb, aniž by ho zcela zrušil. Staví se polárně proti němu, je mu nadřazený, a tím je současně předpokladem stupňování.

Existuje-li já, které je schopné vyzvednout člověka ze zvířecí říše, muselo by typické zvířecí znaky a formy projevu nejprve potlačit a vymezit, tedy - alespoň relativně - vytvářet zpětně, nebo vůbec nepřipustit jejich vývoj. Po již vylíčeném odmineraliz<sup>2</sup>vá<sup>±</sup>í a odvi - talizování by musel prokazatelně následovat proces *odanimalizov<sup>3</sup>áí*, jakéhosi *od-zvířectění*, jako první předpoklad vzestupu k vyššímu stupni. Nutnost a plodnost takového nezvyklého kladení otázek,

dosud ve školní vědě nikdy nevysslovených, se projevuje v četných překvapivých a potvrzujících jevech.

Krátce poukážeme na několik jevů. Páteř vyšších savců pokračuje mimo trup do vytvoření ocasu nebo ohonu, nebo alespoň ještě do prutu zajíce. Uvažme, jak „výmluvný“ prostředek k vyjadřování svých duševních hnutí má pes v pohyblivosti svého ocasu! V lidském organismu je naproti tomu tento pro zvířecí vzhled typický útvar „vtažen“. Na místě zvířecího ocasu je jen několik zakrnělých obratlů kostrče. Na druhém konci zvířecího těla je hlava vodorovně protažena v jakémsi prodloužení páteře v tlamu nebo daleko vystupující čenich. Tvorba lidské hlavy však extrémně zadržuje růst brady a tak uchovává stav, který opičí mládě rychle ztrácí. Zde je možno poukázat na dílo zoologa Westenhofera „Vlastní cesta člověka“ z roku 1943, které působivě dokazuje, že četné lidské útvary nejsou snad dokonalejší nebo diferencovanější než jim odpovídající zvířecí orgány, nýbrž podržují primitivnější, poměrně nediferencovaný stav, tedy jakýsi podvývoj. To platí například také pro chrup. Dýkám podobné trháky a Špičáky dravce a jeho jako nůž ostré, úzké stoličky jsou specializovány na lovení zvěře a zpracování masité potravy. Naproti tomu široké, tupé stoličky a naprosto chybějící Špičáky u přežvýkavce ukazují na první pohled na funkci rozemílání u býložravce. Vedle toho je lidský chrup zcela nediferencovaný a není určen k žádnému zvláštnímu způsobu výživy. Westenhofer si při srovnávání s chrupem opice počíná tak přesně, že dokonce může vyslovit: „Člověk nikdy neměl Špičák podobající se antropoidním Špičákům“, které jak známo ještě silně vystupují u všech lidoopů.

Také lidská ruka udržuje ve své jednoduché pětičlennosti prapůvodní, relativně nediferencované stadium embryonální doby, kterým mnoho zvířat rychle probíhá a překonává je. Zvířecí končetiny, například křídla ptáka, noha koně, tlapa lva nebo hrabavé lopatky krtka, se jeví jako vysoce specializované, v určitých směrech dále vyvinuté a přizpůsobené. Pouze vynalézáním a používáním odpovídajících nástrojů může člověk tento nedostatek vyrovnat. Podobně je tomu u kopyt a drápů, vedle nichž se slabé nehty člověka zdají přímo zaostalé. A jakou ozdobou může posloužit kozoroh mohutnými rohy nebo také čtrnácterák svými parohy!

Neměli bychom u člověka, jako domnělého pána stvoření, očekávat zvláště vynikající „korunu“ na jeho hlavě? Ano, o tom vůbec není pochyb!

Každé vyšší zvíře obdrželo jako ochranu proti nepříznivému počasí a jiným vlivům okolí svému svérázu přizpůsobené zahalení kůže, ať již jako šupiny, peří nebo srst. Dodatečné vybavení zvířete vzory, hřívami nebo střapci atd. můžeme vnímat jako typický znak možností utváření u zvířat. Je zvláštním výrazem jejich astrality. Člověku je však srst dalekosáhle odepřena. Rčení „nahá opice“ dost zřetelně poukazuje na toto zprvu zcela

)

nepochopitelné nedostatečné vybavení přírodou. Měl by se ji naučit chápat hlouběji!

Podobný nedostatek se ukazuje při srovnání vytváření barev u člověka a u nejrůznějších druhů zvířat, které je závislé na výstavbě barevných pigmentů. Jaká je to bohatost barev v pestrosti motýlů nebo tropických ptáků a ve vzorech, pružích nebo strakatině srsti četných jiných zvířat. Jak velice nás nadchne lesk zlaté rybky nebo barevnými oky ozdobený rozložený chvost páva. Naproti tomu schopnost vytvářet pigment u člověka téměř zcela „vybledne“; i na to Westenhofer upozorňuje. „Nejubožejší“ je v tomto ohledu běloch, kterého rudí Indiáni kdysi označovali za bledou tvář. Světlovlasý a modrooký typ již dokonce ani nemůže vykazat pigmenty ve vlasech a v duhovce! Snad pro tento nedostatek je pochopitelná touha mnoha Evropanů po „zhnědnutí“ opalováním, které nás zdánlivě tak říkájíc přibližuje přírodě. Ale ani nejdelší ozařování nejlepší křemíkovou lampou nevyvolá úplnou pigmentaci černocha, který v tomto smyslu předčí všechny rasy.

Podíváme-li se na uvedené nedostatky nebo jevy zadržení, potvrzují pro vznik člověka žádoucí „odanimalizování“. Vždyť všechny postrádané zvláštnosti jsou přece typickými zvířecími znaky a jsou výrazem astrality, která každé zvíře povšechně organizuje a speciálním způsobem přizpůsobuje jeho okolí. Ovšem to, že chybí, nic neznamena pro naše pravé lidství, je to jen nevyhnutelným předpokladem pro jeho vyšší vývoj. Odhalené odzvířectě ní oznamuje vstup bytosti já do stvoření, které musí astralitu zatlačit zpět.

Po zpětném utváření nebo zadržování ale může a musí následovat stupňování. Jako výraz začlenění ducha, na které nyní musíme

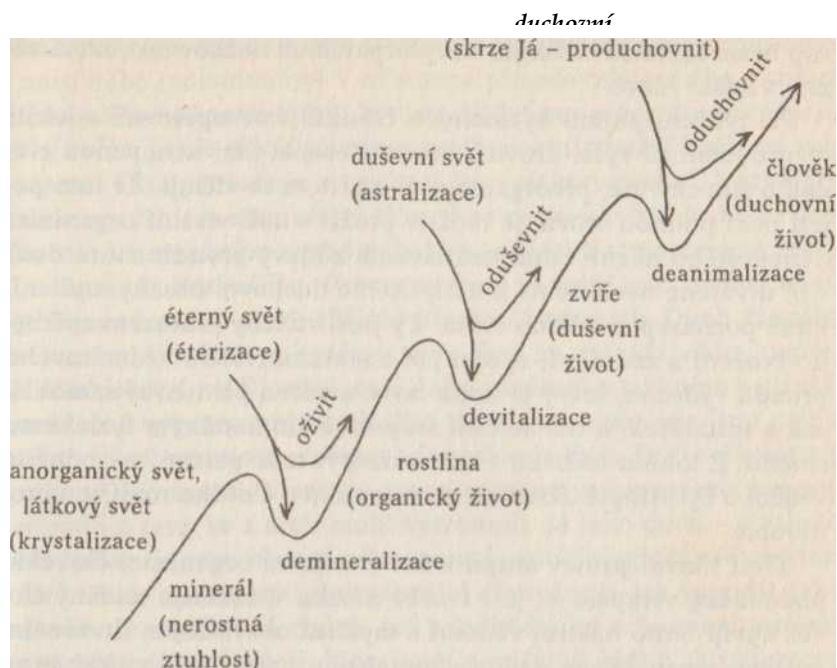
zaměřit svoji pozornost, najdeme u člověka známky, které ho podstatně a jedinečným způsobem odlišují od zvířete. Jde o vzpřímenou chůzi, o řeč a myšlení, stejně jako i o anatomické danosti s tím spojené.

Takové kroky v poznání mají zároveň zabránit nebezpečí chápat představy „člověk má já“ nebo „člověk je individuální bytostí“ jako pouhá tvrzení, nebo dokonce jako dogmata a obsahy víry. Spíše jiným umožňují dozvědět se intuitivním způsobem o pojmu já, a tím ho oživit a zároveň rozšířit. Vždyť přece i naše myšlenky, nelpí-li pouze na ztuhlých definicích, podléhají procesům růstu a zrání.

Osvobození předních končetin čtvernožce od nosné funkce a pohybu vpřed můžeme také považovat za jakési zpětné utváření, které teprve umožňuje vzestup paží a rukou k nástrojům a k vyjadřovacím prostředkům lidského ducha. Vzniká jediná skutečně zpříma kráčející bytost stvoření! Opice jsou svými příliš dlouhými pažemi a nohama specializovány k zavěšování na stromech v pralese. Jedině člověk je například schopen skutečně natáhnout nohu v kolenu, takže zoolog K. G. von Baer mohl svým studentům vštěpovat: „Každý tvor před člověkem se objevuje s ohnutým kolenem.“ Vzpřímené držení těla je bezprostředním výrazem v nitru přebývajícího ducha, který vede ke zduchovnění člověka. Viz obr. 6.

O zvířecím hlasu jsme se již dozvěděli, že je metamorfózou dýchání. Při jeho stupňování na lidskou řeč lze další vývoj zvířecího hlasu zvláště jasně vyčíst jako funkce já v rytmickém systému. Proto tuto metamorfózu musíme probrat ještě jednou poněkud podrobněji, protože se v ní v malém měřítku opakuje celý postup stvoření.

V nevyčerpatelných, nepřerušovaných, ve dne v noci se odehrávajících pochodech buněčného dělení vyrážejí v kostní dřeni člověka a savce mladé formy červených krvinek. Stojíme před překypujícím, éterným životním děním. Při vbudování železa v podobě hemoglobinu je nejdůležitější stavební prvek buňky, její jádro se svými chromozomy, zcela zničen a zpětně utvářen. Proto jde při takzvaném dozrávání této buňky o vnitřní proces odvitalizování, ničící její schopnost buněčného dělení a rozmnožování, který podmiňuje krátkou, pouze desetitýdenní dobu života erytrocytů.



Obr. 6

Jsou to proti éternému tělu polárně stojící síly astrálního těla, které vnitřně způsobují proces odbourávání, který lze srovnat se spásáním trávy na louce kopytníky. Teprve jím je umožněno stupňování k vlastnímu zvířecímu dýchání, v němž, jak bylo vylíčeno, je astrální tělo bezprostředně činné, ale ještě zůstává spjato se životem celého organismu a slouží mu. Při vydávání zvuku však pozvedá dech naznačeným způsobem na vyšší stupeň, aby projevilo své nitro.

V člověku obdařeném duchem uchopuje teď bytost já, nadřazená astrálnímu tělu, funkci dýchání. Zvířecímu hlasu ještě příbuzný křik kojence a pláč malého dítěte ustupuje při osvojování si řeči v té míře, v jaké vstupuje já. Nastalé stupňování lze poznat především na tom, že slovo vyjadřuje nejen duševní náladu, nýbrž obsahuje i pojmový smysl, který proudí z hlavy dolů. Slovo se stává nositelem



myšlením chápaného ideového obsahu a je s to při tomto dalším vývoji hlasu sdělovat bližnímu nevyčerpatelnou duchovnost, která září v lidské hlavě.

Při tvoření pojmů bytostných článků jsme opětovně mluvili o vproutění sil vyšší úrovně, které tělesnost jimi uchopenou zvedají o stupeň výše, přeorganizují ji a přitom se vtělují. Že toto pojetí není pouhou teorií, je možné prožít v naší vlastní organizaci z předešlého líčení. Sami necháváme z hlavy proudit shora dolů v ní utvářené neviditelné a neslyšitelné duchovní obsahy myšlení, které pocházejí z vyššího světa. Ty jsou vtěleny procesem zpětného tvoření a zadržení, spojeným s metamorfózou vzduchového proudu výdechu, který je zcela nově utvářen při tvorbě samohlásek a souhlásek, a tím se činí smyslově vnímatelným fyzickému sluchu. Z tohoto náčrtku však může být také patrné, jak použité vědění o bytostných člancích může nauku o člověku rozšířit a prohloubit.

Třetí hlavní projev stupňování v celkové organizaci člověka, podmíněný vstupem já, je v tvorbě mozku. Rozumem nadaný člověk vyvíjí tento nástroj vědomí a myšlení obzvláštním utvářením mozkové kůry daleko nad všechny druhy zvířat. Jeho mozek je ve srovnání se zvířaty v poměru k tělesné váze nejtěžší. Polárně k zadržení partie brady lidské tváře se utváří mohutná klenba lebky a zároveň formuje pro člověka charakteristické čelo. Za ním má dostatečné místo téměř tři libry těžká mozková hmota, která obnáší asi trojnásobek váhy mozku srovnatelných lidoopů. Proto byl člověk označen za mozkového specialistu třeba oproti dobytčeti, které s jeho čtyřmi žaludky a velkým bachorem lze nazvat specialistou na trávení. To ovšem předpokládá, že zpočátku ještě relativně plastické, nikoliv předem fixované utváření mozku nabývá teprve různými procesy učení a činnostmi myslícího ducha svou konečnou vnitřní diferenciaci a vyzrává. Toto nejvyšší stupňování nervově mozkové organizace v řadě obratlovců musí být ovšem chápáno jako výraz toho, že v nejdělejší bytosti stvoření se více nebo méně ztlumené vědomí zvířecího světa stupňuje k vědomí já.

Duchovně bytostná idea se u člověka stáhla do jediného organismu a vtělila se, zatímco se jinak projevuje v mnoha tisících rostlin stejného druhu a rozděluje se mezi nimi .nebo v říši zvířecí

jako již uvedený, v astrálním světě usedlý skupinový duch zvířecího druhu (viz kapitola II.). U člověka stojíme před zrozením osobnosti nebo individuality! V ní stoupá příroda od pouhého stvoření vzhůru do hodnosti tvůrčí bytosti. Vždyť mu přece duchovně-božský svět v jiskře já vštípl samu svoji prvotní vlastní božskou substanci. Ona prozařuje v „nebeském světle rozumu“. Vytváření stále nových ras a množství tělesně se projevujících druhů se proto stává nemožným a podmiňuje na začátku vzpomenuuté zevní „ochuzení“ lidské říše. Proces tvoření se stáhl zpět ze své zevní přirozené práce a své těžiště přesouvá dovnitř. Duch člověka v samém člověku pokračuje dále tím, že vytváří vědu, umění a náboženství, ve filosofii, sociálním utváření a technice a přináší nesčetné výtvořné nejrůznějšího druhu a obohacuje jimi celou zemi. Všechny tyto novotvary zároveň vyjadřují, že člověk vázaný zákony dědičnosti, které ho zprvu připoutávají k rodině, kmenu, národu a rase, se z nich mohl vytrhnout. Já jako duch - z tohoto hlediska - je svou vlastní přirozeností „antibiologický světový faktor“. Tuto zprvu tak překvapující skutečnost lze vyvodit také z toho, že vzpřímená chůze, řeč a individuální schopnost myšlení nepodléhají dědičnosti. Neexistují například žádné chromozomy a geny pro angličtinu nebo polštinu! Tři jmenované schopnosti získává lidské já jen tím, že se ve svých bližních setkává s jinými bytostmi nadanými já a učí se od nich prostřednictvím napodobování. Přiměřená, v tomto případě tedy opravdu člověku přiměřená nauka o člověku vyžaduje v budoucnosti jakousi antivědu o dědičnosti, která dnes tak silně stojí v popředí bádání o dědičnosti, vykazuje ji do jejích mezí a současně ji smysluplně doplňuje. Mohli bychom ji také nazvat novou naukou o duchu (pneumatologií). Jinou cestou se tajemství individuality nedají vybádat.

Jak jsme již viděli, výchozí bod takové nové vědy spočívá v lidském myšlení samém, neboť každým aktem poznání pokračuje člověk v procesu tvoření. Každé pravé poznání mění a obohacuje člověka, ono se rovná - přírodou nepředvídané - „mutaci na vyšší úroveň“. Uvědomili jsme si, jak se proti smyslovým dojmům proudícím z přírody staví lidské myšlení a tyto dojmy aktivně zpracovává. V této odhalené protikladnosti se přitom znovu setkáváme se zákonitostí již tak často jmenované polarity na duševně-duchovní úrovni. Vzpomeňme si, že uskutečňovaným abstraktním procesem je materiál postřehování dalekosáhle zbavován své dotírající plnosti a

obraznosti jakýmsi zpětně tvořivým procesem. Jedině tak může prosvítat pro duchovní stránku světa a jeho reálně prožívaný obsah pojmů sem může proudit a být nám jasný. Toto snášení objektivní duchovnosti dolů, které sem necháváme proudit, je však zároveň v člověku se odehrávající vývojový děj a není ničím jiným než metamorfózou ukázanou jako tvořivý proces pro tři dolní přírodní říše. Uvedená teorie poznání Rudolfa Steinera je tak začleněním do goetheanisticky chápaného procesu evoluce potvrzena novým způsobem.

Podobně je tomu v oblasti chtění. Zde platí postavit se v pravé bytostné polaritě proti pudům, instinktům a žádostem převzatým z příbuznosti se zvířaty a vázanými na tělo, ne proto, abychom je zardousili nebo „potlačili“, nýbrž vykázat jim meze, proměnit je a z oblasti já je ovládat. Příroda nám odebrala drápy, trhací zuby a rohy, aby člověku poskytla přiměřenou organizaci. Avšak s typicky zvířecími duševními silami v nitru, které můžeme přiměřeně věci nazvat jako naši „nižší přirozenost“, se musíme vypořádat sami, přiměřeně procesu vznikání a zdokonalování, který prostupuje celé stvoření. Tento vnitřní proces od-animalizování, bez něhož se nemůžeme vyvíjet dále, ještě probíhá, ale zároveň je otázkou sebevýchovy, která je možná jen u člověka. V této morální oblasti jsou patrné kořeny, smysluplná měřítká a úkoly dobře přiměřené etiky ve smyslu výroku „největší vítězství je nad sebou samým“. Toto vítězství nevyžaduje ani tak zákony, příkazy a zákazy, jako spíše sebepřekonávání, které dává stále více prosvítat v člověku založené ideji. Tím může člověk sám vést svou bytost ke svobodě, ve které si na nejvyšší stupeň v chápajícím poznání nesobecky staví své životní cíle a sám je schopen stanovovat si své ideály a morální měřítká hodnot.

Člověk jako zcela vepředu stojící a nejvyšší, ale také nejmladší článek stvoření je zároveň nehotovým a nedokončeným tvorem. Svoji vlastní budoucnost má ještě před sebou! V ní se musí dozrávající já stále více osvědčovat v duševním životě jako ve vlastním vnitřním poli zážitků a činnosti. Duchovní věda mluví přitom o duši jako o zprostředkovateli mezi tělem a duchem a rozlišuje

její trojí metamorfózu nebo členění. Je popisována jako duše citivá, duše rozumová a duše vědomá.

V nitru astrálního těla září duše citivá, která je zprostředkovatelem všech smyslových podráždění a z tělesnosti vystupujících smyslových pudů a žádostí, stejně jako rozmanitých jiných možností zážitků. Zpracování zážitků myšlením, zprvu zcela vázaným smysly a rozumem, vede nejen k informacím, ke spoustě nových představ, poznatků a z toho vzniklým dovednostem. Já je schopné vlivem života představ zasahovat do vystupujících citů tak, že je pořádá, objektivizuje, podněcuje nebo uklidňuje, ale také prohlubuje. Pro člověka je nanejvýš důležité, aby si uvědomil, že vlny citového života jsou podněcovány nejen zevními zážitky. Podstatné city se také mohou zaněcovat ve vnitřním světě rozumem vypěstovanými představami. Tím nejsme bezmocně vydáni svým citům. Ve zdánlivě beznadějně situaci může představa určité možnosti pomoci nebo záchrany probudit první záblesk naděje. Pouze přiměřené myšlení je schopné vyprodukovat takový paprsek naděje. Mnoho představ o cíli podněcuje tížádnost! Uvažování, že z těch či oněch důvodů by mohlo dojít k neštěstí, nemoci nebo pohromě, se právem říká obava. V protikladu ke „zvířecímu *strachu*“, který vystupuje z duše citivé, vázané na tělesnost, 'produkuje zcela jinak uzpůsobený *pocit strachu*. A samo slovo *zbožnost* (v němčině *An-dacht*) naznačuje, že to závisí na myšleném (*gedachten*) obsahu a kvalitě jistých představ, které mohou v duši vyvolat nejušlechtlejší cit. Jmenované city jsou součástí naší *mysli*, která nemůže být ve zvířecí duševnosti, protože zvíře není schopné vyvíjet rozumové představy. Tím je vysvětlen

zdánlivý rozpor, mluví-li se jedním dechem o duši rozumové nebo pociťující.

V duši vědomé procitne člověk, když uskutečňuje takové procesy, jaké byly naznačeny při pokusu *uvědomit si vlastní bytost já* jako duchovní instanci. Jedině v ní se může vyvinout od smyslo- vosti oproštěné myšlení. Jako duše citivá představuje přechodnou oblast k tělesnosti a zevnímu světu, tak je člověk v duši vědomé schopen stále více se spojovat s duchem samým a s duchovností světa.

V rozvoji tvůrčí síly ducha, která se může projevat tak, že obohacuje myšlení, prohlubuje citění a zušlechťuje chtění, je

založena důstojnost člověka jako bytosti já. Všude tam, kde je toto zneuznáváno, je lidský kulturní vývoj ohrožen úpadkem, nelidskostí a barbarstvím. K nejdůležitějším společenským úkolům při určování a uskutečňování lidských práv by patřilo vytvořit a zaručit pro uplatňování já jemu příslušející prostor svobody. Smysl lidského života se může naplnit jen do té míry, jak se bytost já může projevat v dozrávající individualitě. Anthroposofie by k tomu chtěla přispět svým dílem.

*Walther Bühler*